

Wojna zmieniła wszystko

**Stanisławów i Ziemia Stanisławowska
w dobie wojny, okupacji i „wyzwolenia”
(1939-1945)**

**Tom II
Administracja - Kultura**

Redakcja naukowa
Adam Adrian Ostanek
Petro Hawrylyszyn

Recenzenci

prof. dr hab. Oleg Żernoklejew
dr hab. Bolesław Sprengel, prof. UMK

Rada Naukowa Serii

dr hab. Adam A. Ostanek, prof. WAT
dr hab. Piotr Semków, prof. AMW
dr Petro Hawrylyszyn
dr Mariusz Kardas

Redakcja i korekta

Zespół autorski

Tłumaczenie wstępów na jęz. ukraiński

Вступ з польської переклала

Natalia Tkaczyk / Наталя Ткачик

Projekt okładki

Jarosław Sosnowski

© Copyright by Autorzy

© Copyright by Wojskowa Akademia Techniczna w Warszawie

ISBN 978-83-7938-270-5

ISBN 978-83-7938-272-9

Wszelkie wnioski, opinie i refleksje sformułowane w opublikowanych tekstach są wyrazem poglądów ich autorów

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій

Projekt współfinansowany w ramach sprawowania opieki
Senatu Rzeczypospolitej Polskiej nad Polonią i Polakami za granicą
za pośrednictwem Fundacji Wolność i Demokracja

Проект співфінансований в рамках нагляду та опіки
Сенату Республіки Польща над полонією та поляками за кордоном
за посередництвом Фундації „Свобода та демократія”

SENAT
RZECZYPOSPOLITEJ
POLSKIEJ

Wydanie I

Objętość 15 arkuszy wydawniczych

Надія Бабій

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

**Руйнація власних гуманістичних ідеалів
прикарпатських «академіків»
між тоталітарними режимами та повернення
із забуття наприкінці ХХ ст.**

Анотація

Аналізується діяльність випускників Краківської академії мистецтв: Осипа Сорохтея, Дениса Іванцева, Михайла Зорія, Ярослава Лукавецького, Григорія Крука у період 1939–1950-х рр. Розглядаються біографічні моменти, мистецькі твори, стилістика, а також політичні уподобання, соціальний статус митців, трагічні моменти конфлікту із тоталітарними режимами, руйнування сподівань.

Також зазначається, що відродження імен митців, пошанування їх творчості відбулось після падіння радянського режиму та утвердження незалежності України. Автор актуалізує питання мистецької спадщини з огляду на питання спадковості культурного середовища Івано-Франківська, розглядає впливи «академічного» мистецтва ХХ ст. на «альтернативні» візуальні форми початку ХХІ ст.

Ключові слова

Станіслав, Івано-Франківськ, абсолювент Краківської академії мистецтв, Осип Сорохтей, Денис Іванцев, Михайло Зорій, Ярослав Лукавецький, Григорій Крук, модернізм, постмодернізм

Розмаїття сучасних мистецьких процесів породили ситуацію протиріч у визначенні мистецьких критеріїв та призвели до неможливості розмежування академічного і неакадемічного мистецтва, через що досі відсутнє легітимне означення сучасності в культурології та інших гуманітарних науках, недостатньо визначені її межі, характеристики. Руйнування радянської ідеології у другій половині ХХ століття стало поштовхом до початку глобалізації вітчизняної культури, змінило розуміння митців, громади, державних інституцій творчого переосмислення реальності.

Складні політико-економічні колізії ХХ сторіччя відобразились у багатогранності феноменів епохи, а культурно-мистецька творчість художників Осипа Сорохтея, Дениса Іванцева, Мизайла Зорія, Ярослава Лукавецького, Григорія Крука опинилась поміж минулим і майбутнім, забуттям і відродженням, «класикою» та постмодернізмом. Як наслідок, адемічні форми творчості, започатковані поколінням означених митців, набули нових естетичних якостей, що стало несподіванкою для критиків сучасного візуального мистецтва.

Питання, що актуалізуються автором, у спеціальній літературі не досліджувались. Окремі цитати розрізнені у публікаціях різного характеру: спогадах сучасників, краєзнавчих дописах, критиці. Творчості означених митців присвячені окремі монографії, видані у ХХІ ст.: Мирослава Аронця про Дениса Лева Іванцева¹, Володимира Барана про Михайла Зорія². Також важливий матеріал, що містить родинні спогади, мистецтвознавчі статті Олени Ріпко, Ореста Голубця, повний каталог творів Осипа Сорохтея виданий 2008 року у Львові благодійним фондом «Руст»³.

Для розуміння сучасної художньої творчості, породженої кризовими явищами ХХІ сторіччя, особливо цінним є досвід особистісних практик митців, чия праця була тісно пов'язана із культурним середовищем Станіслава (від 1962 р. Івано-Франківськ). Їх особистісні пережиття тоталітарних режимів, що змінювали один-одний протягом 30–50-х років ХХ сторіччя спричинились до зміни мистецьких форм, втім не стали критичними для припинення творчих пошуків. Серед завдань статі: відтворення хронології паралельних біографій, пошук актуальних відгуків про спадковість творчості художників-постмодерністів і «Станіславських академіків».

Станіславські академіки, випускники краківської академії мистецтва відомі нам як художники глибоко національні, що сповідували принципи всестороннього розвитку особистості, розумілися тонко на принципах формування модерного мистецтва. Це були непересічні особистості, культурні діячі, поліглоти, філософи. Зміни політичних режимів, що випали на їхню долю, зруйнували багато мрій, та не припинили плину мистецтва.

Говорячи про Івано-Франківськ «часів перебудови», один з засновників першого українського бієнале «Імпреза», Михайло Вітушинський згадує:

У 80-х роках ми хотіли трошки інакше жити. Богу дякувати, тоді ще залишалося в Івано-Франківську старше покоління, яке ще пам'ятало Станіславів довоєнний, до Другої Світової війни, які вчилися в Європі, які

¹ Аронець М. Денис-Лев Іванцев. Життя і творчість: Монографія. – К.: Грані-Т, 2008. – 160 с.

² Баран В. Михайло Зорій. – Івано-Франківськ: Сімик, 2003. – 272 с.

³ Осип Сорохтей: Альбом. – Львів: Кварт, 2008. – 234 с.

їздили по Європі, які були тими носіями європейської культури: Денис Іванців, Ярослав Лукавецький, Михайло Зорій і багато інших. З цими людьми ми зустрічалися на каві, у творчих майстернях, спілкувались. Але, я так розумію, що вони, по-перше, ще не могли наважитись бути до кінця відвертими, а, по-друге, десь, можливо, затрималися в тому довоєнному часі. Лукавецький був ув'язнений, Зорій був ув'язнений, Іванців сховався у селі, щоб його не ув'язнили... Можливості розвиватись після війни у них не було. Тож ми відчували тотальний брак сучасної європейської культури⁴.

Учасник «Станіславського візуального феномену», Анатолій Звіжинський, аналізуючи провінційність середовища та малосвідомість глядацької аудиторії зауважив:

Якщо говорити про визначних митців, то вони тут бували лише проїздом, а ті, хто мешкав в місті стало, ніколи не досягав творчого визнання за життя. Згадаймо Франка, Крушельницьку, Труша, Крука, а серед інших – Сорохтея, Січинського, Іванцева чи Заливаху. Осип Сорохтей не дожив до днів своєї слави. Денис Іванцев ціле своє довге і цікаве життя, здобувши хорошу освіту, маючи цікаві знахідки і здобутки, залишався на маргінесі. Персональну виставку мав у місцевому музеї щойно десь наприкінці життєвого шляху. Хоча його роботи і на «Імпрезі» свіжо виглядали⁵.

Першим мистецьким об'єднанням Станіслава був «Оріон» (Zwiazek Artystów-Plastyków i Miłośników Sztuki «Orion»), заснований у 1933 р. Сюди входили митці Еміль Дубрава, Марія Зіммерманівна, Володимир Лопушняк, Владислав Лючинський, Войцех Пшедвоєвський, Геца Размус, Михайло Сулима (який також виступав як мистецтвознавець), інженери Т. Ковальський, К. Кунн, Ян Тиський, доктор Е. Керницький. До виставок активно долучався Кароль Коссак, який у той час жив у Станіславі. Проведено 6 панорамних виставок Після 1939 р. митці-учасники «Оріону» продовжують експонувати свої твори на місцевих виставках. Втім, у 1941 р., у зв'язку з початком воєнних дій, більша частина художників покинула Станіслав⁶.

Не вдаючись до подробиць ранніх біографій, коротко додамо основні факти. Осип Сорохтей (1890–1941) народився в с. Баранчиці Самбірського по-

---

⁴ «Пси Святого Луки» – 6: Михайло Вітушинський. Розмовляв Ярослав Яремак (підготував Василь Карп'юк). // Zbruc. URL: <https://zbruc.eu/node/18637>

⁵ «Пси Святого Луки» – 2: Анатолій Звіжинський. Розмовляв Ярослав Яремак (підготував Василь Карп'юк). // Zbruc. URL: <https://zbruc.eu/node/9367>

⁶ Чмелик І. В. Імпресіоністичні тенденції у творчості прикарпатських митців першої половини ХХ сторіччя // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. – Харків, 2016. – № 4. – С. 90.

віту (тепер Львівської обл.) в сім'ї залізничника. Навчався у початковій школі (1897–1905) та вчительській семінарії (1906–1910) м. Станіслав. З 1911 року О. Сорохтей був студентом графічного курсу Краківської академії мистецтв, майстерня професора Ю. Панкевича⁷. У роки Першої світової війни молодий художник служив у лавах австро-угорської армії Легіону Українських Січових Стрільців. Його, як митця, прикріпили до пресової квартири «Стрільська кадра», де уперше реалізував свій талант карикатуриста. Свою прихильність до цього жанру сам О. Сорохтей пов'язував із захопленням в юнацькі роки японським мистецтвом. М. Рудницький з цього приводу зауважив: *О. Сорохтей – маляр, що перейшов страшну еволюцію, яку може перейти людина, закохана у грі кольорів – став карикатуристом*⁸. 1918-го повертається до Академії, навчається у графіка Войцеха Вайса, живописця Станіслава Дембіцького, 1920, закінчивши студії, повертається до Станіслава і отримує посаду вчителя гімназії⁹.

Михайло Зорій (1908–1995) народився у Станіславі, навчався в Українській державній гімназії від 1920 р. Цікавий факт із практики гімназійної освіти: на той час у гімназії був спеціально обладнаний клас для малювання із гіпсовими моделями, на весняних канікулах учні їздили на практику до Італії, за сприяння директора гімназії М. Сабата, вчителів В. Коцького та О. Сорохтея¹⁰. У 1–3 класах рисунок та ручну працю викладав О. Сорохтей. Навчаючись у восьмому класі, М. Зорій відвідував вечірній рисунок і скульптуру професора Манюха у ремісничій школі – тут його запам'ятав ще один майбутній академік – Григорій Крук, з яким заприятелювали вже у Кракові¹¹. Завдяки допомозі української громади, 1930 р. Михайло Зорій став студентом.

Денис Іванцев (1910–2003) народився у с. Делева, Тлумацького району. Закінчив деліівську початкову школу, 1921 вступив до Тлумацької класичної польськокомовної гімназії. Із 1930 по 1935 роки студіював у Краківській академії¹². Зі спогадів Михайла Зорія про українських студентів дізнаємось, що паралельно у 30-ті роки їх було десятеро: окрім Зорія ще Гарасовська, Іванцев, Наконечний, Кліт, Крук, Продан, Лукавецький, Касараба, Кисілевський. Цим невеликим товариством опікувався Богдан Лепкий, він же допоміг в організації українського мистецького гуртка «Зарево», куди увій-

⁷ Осип Сорохтей: Альбом... – С. 6

⁸ Рудницький М. Карикатурист у карикатурнім середовищі // Світ. – Львів. – 1926. – Ч. 19–20. – Р. II. – С. 13–14.

⁹ Осип Сорохтей: Альбом... – С. 10

¹⁰ Волинська О. З. Історія викладання образотворчого мистецтва в Українській державній гімназії міста Станіслава до 1939 року. Науково-методичний вісник. – Івано-Франківськ, 1999. – № 1–2. – С. 39–41.

¹¹ Баран В. Михайло Зорій... – С. 21.

¹² Аронець М. Денис-Лев Іванцев... – С. 79.

шли студенти й інших мистецьких закладів Кракова. Лепкий допоміг Григорію Круку перейти до Берлінської академії мистецтв, підтримував літературну працю Василя Стефаника¹³.

Зі спогадів Академіків нам відомо, що галицьке суспільство в останні роки перед окупацією було дуальним. Одна частина (в т. ч. єпископ Г. Хомишин) вітали Гітлера, інші були прихильні до ідей «воз'єднання»¹⁴. Сорохтей в черговий раз малює в'їдливі карикатури на священнослужителя. *Художник рисує... духовника то як огидливу потвору-вампіра в сутані, що «заколісує» дитину – товариство «Просвіта», то як отруйну змію, [...] то як дракона...*¹⁵.

Ілюстрація 1.

Карикатура на єпископа Г. Хомишина (1937)

Джерело: Осип Сорохтей: Альбом... – С. 171.

Передчуваючи сумні події, Денис Іванцев пише картину «Гротеска» (1939), у якій передає своє зневажливе ставлення до страху і смерті: чорний та білий боксери на рингу уособлюють стихію грубої сили. Збоку праворуч, посередині картини зображено силует кота. Хоча колорит приглушений, та добре видно, як тварина вирячила сині очі і сичить, задерши хвоста. Як розповідав Денис Лук'янович, це уособлення людської зневаги до політичних ігор часу.

¹³ Баран В. Михайло Зорій... – С. 26–27.

¹⁴ Осип Сорохтей: Альбом... – С. 19.

¹⁵ Там же. – С. 19.

Михайло Зорій включно до 1939 р. працював декоратором та рекламістом кінотеатру «Варшава», художником-декоратором студентського гуртка «Сфінкс», сценографом мандрівної трупи М. Бенцяля (вистави «Князь роман Галицький», «Павло Полуботок», «Петро І», «Казка старого млина», «Шаріка»)¹⁶. Педагогічний фах отримав на педагогічних і торговельних курсах у Львові. Лекції прослухав в індустріальному інституті м. Катовіце, після чого викладав рекламу і дизайн у Станіславській купецькій гімназії, рисунок і креслення різних школах міста.

Мистецтвознавець Володимир Баран згадував, що з приходом совітів була заведена практика «уплотнення» – у приватні помешкання примусово підселяли родини радянських службовців, тож родина переїхала у квартиру до пані Греченової. Згадує, що через переїзд змінив школу на колишню польську імені Міцкевича, що в однойменному сквері. Школа вже була українська, хоча викладали у ній переважно російською. *Співи молитов і катехізис залишились у минулому. Зі стін зникли пані Пілсудський з Мостицьким, їх замінили товариші Ленін і Сталін. Польську мову більше не викладали, проте ввели курс німецької.* Добре згадував В. Баран вчителя малювання Михайла Зорія, що на цей час викладав у Станіславі. Відповідно до нової навчальної програми учень мав уміти малювати радянську символіку: кремль, серп і молот, п'ятикутну зірку. *Власне із зіркою я мучився найбільше – клята пентаграма ніяк не виходила. Зорій підійшов (я сидів на першій парті) та тихо, аби інші не чули, сказав: «Дивись Владку, як оце гімно малюється». Потім кількома штрихами накидав зірочку та відійшов*¹⁷.

Ярослав Лукавецький з 1936 по 1939 р. організував у Коломиї приватну мистецьку школу, що користувалась успіхом. У 1939 р. працював головним художником театру в Станіславі.

Згадуючи першу радянську окупацію у вересні 1939 р. Д. Іванцев відзначав, що влада загалом відносилась до місцевого населення доброзичливо, відкриваючи школи, долаючи безграмотність¹⁸, тож митець скористався зі свого педагогічного диплому і залишився працювати у школі рідного села Делева. У 1939 р. було проведено кілька виставок народного мистецтва, найпотужнішою з яких була обласна виставка 1940 р. (м. Станіслав). Того ж року гуцульські народні вироби були виставлені на «Виставці образотворчого мистецтва західних областей України і народної творчості гуцулів» у Києві і Москві. Серед професійних художників там експонувались твори Ярослава Пстрака та Дениса-Лева Іванцева.

¹⁶ Баран В. Михайло Зорій... – С. 42.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Аронець М. Денис-Лев Іванцев... – С. 22

Щоправда, уже невдовзі Денис Іванцев був звільнений з посади вчителя, як син священнослужителя¹⁹. Тож разом із дружиною, восени 1940 р. перебрались до Станіслава на запрошення Ярослава Лукавецького, що вже на цей час працював методистом в Обласному будинку народної творчості. Знаходимо його слід і серед учасників оформительської артілі.

Із 1940 р. по час німецької окупації у Станиславові була створена артіль «Радянське мистецтво». Згадує Володимир Баран:

Там зібрався весь цвіт творчої інтелігенції Станиславова – українські художники Михайло Зорій, Ярослав Лукавецький, Осип Сорохтей, мій батько Лев Баран, чех Еміль Дубрава, поляк Свѣнтек, із незавершеною освітою архітектора, єврей Урбан, який пізніше загинув у гетто. Майстри пензля сотнями писали портрети Леніна і Сталіна [хоча у монографіях ці відомості делікатно заперечені – Н.Б.]. Також розмальовували комуністичними лозунгами транспаранти, які потім «трудожці» тягали туди-сюди на демонстраціях. У подвір'ї стояла прибудова, де містився скульптурний цех, в якому виготовляли бюсти вождів. Потім їх можна було бачити у вестибюлях усіх державних закладів міста й області. Якщо не помиляюсь, серед скульпторів працював хтось із родини Серафіні – італійців, що заробили величезні статки на будівельному бізнесі у міжвоєнному Станиславові. Керував артіллю польський комуніст Косак, який жив у мансарді і пив зранку до вечора²⁰.

Він свого часу сидів у польській в'язниці, але справляв вигляд бандита, а не політичного в'язня. Високий, худий, із кримінальними поведками – для повноти образу не вистачало хіба татуювання на чолі. Сам Косак як митець, за висловом В. Барана, був «хріновий» – найкраще йому давалися лозунги.

Робота з організації творчих виставок захопила Д. Іванцева та Я. Лукавецького. Поїздки регіоном, пошук нових митців, майстрів народних промислів дали свої результати. У травні–червні 1941 р. тривала Перша обласна виставка образотворчого мистецтва Станіславщини. Представлені живопис, графіка, скульптура, різьблення на дереві, художня вишивка. Участь взяло 128 авторів, що було нечуваним на той час дійством. Представлено 496 творів. Виставка була подана, щоправда, як досягнення радянського піклування²¹. Серед професійних авторів – Зорій, Іванцев, Лукавецький, Сорохтей, Мороз. До виставки було видано ілюстрований каталог зі вступною статтею Іванцева. Пізніше, ми часто стикатимемося із його теоретичними працями та критичними оцінками виставкової діяльності.

---

¹⁹ Там же.

²⁰ Місто мого дитинства. Доба перших совітів // Репортер. URL: <http://news.if.ua/print.php?id=25229>

²¹ Аронець М. Денис-Лев Іванцев... – С. 23.

Ілюстрація 2.

**Будинок, де розміщувалась артіль «Радянське мистецтво»
(Листівка початку ХХ ст. Опубл.: Втрачений Івано-Франківськ.
Як виглядала раніше вулиця Незалежності)**

Джерело: <http://page.if.ua/article/306/>

З поразкою «советського» та наступом німецького режиму подружжя Іванцевих повертається до Делеви. Вища освіта дала змогу уникнути мобілізації. Родинне коло давало хоч якісь запевнення у стійких орієнтирах свту, що невпинно руйнувався. За спогадами, митець багато і самовіддано малював. Як не дивно, цей період його творчості відзначений створенням низки ліричних пейзажів, найвідомішим з яких є «Місячна ніч у яру Дністра» (1941), з якої у пізніші роки буде зроблено кілька копій.

Зі спогадів Дем'яна Горняткевича про Осипа Сорохтея (однокурсника митця із Краківської академії):

Останній раз я бачився зі Сорохтеєм за большевиків восени 1939 р. у Станіславові. Ми оба учителювали тоді – він у гімназії, я через короткий час у дівочій семінарії. Були це пам'ятні дні. Прихід большевиків вдарив обухом усіх по голові. Сорохтей був страшенно пригноблений. Коли я сказав йому, що маю надію виїхати по цей бік, він побажав мені успіхів і висказав надію, що побавимся в кращих часах. Та не діждався, переживання під червоними підкосили його сили²².

У час німецької окупації (1941–1944) Ярослав Лукавецький, щоб прогудуватись, викладав у станіславській гімназії. Михайло Зорій у 1941–1942 рр. працював художником-декоратором у театрі імені Тобілевича (вистава «Облога», Ю. Косача, «Циганське кохання» Ф. Легара), з ним співпрацював Сорохтей. Художники мешкали поруч, на вул. Липовій. Сорохтей – за номером 3,

²² Жмут споминів про Осипа Сорохтея.

Зорій – 7а. У цей час їх пов'язала велика дружба²³. Зі спогадів М. Зорія, художники часто гостювали один в одного, мали довгі бесіди. Хоча Сорохтей і не відзначався відкритістю, був обтяжений мистецькими проблемами: публікація карикатур відвернула від нього знайомих; некомфортним особистим життям, проте спокійний і романтичний Зорій припав йому до душі. Молодший на 18 років Михайло Зорій цінував професійні поради колеги, трепетно зберігав подаровані йому рисунки Сорохтея. Зорій був першим, хто дізнався про смерть маестро: той останні дні мешкав самотньо – дружина з дітьми перебували у Снятині. Сорохтей кілька днів не приходив до роботи, тож Михайло Йосипович із сусідами виламали двері і застали уже мертвого художника – лікарі констатували смерть після другого інфаркту²⁴.

Серед робіт, створених Осипом Сорохтеєм у вказаний період²⁵ відзначаємо виключно графічні начерки олівцем чи аквареллю. Кількість начерків значно скоротилась, порівняно з довоєнним періодом. Тематика вже не поширюється на філософські пошуки. Графіка як і раніше, характеризується образними а не зображальними рисами. Зарисовкам, виконаним на альбомному форматі властива досконала композиція, умовна стилізація, позаконтекстність, відстроненість від реалізму. У акварельних митець досліджує теорію чистого кольору та узагальнюючої тіні, уникаючи манірності та ефектації тональних переходів, рефлексів, тощо. Звична побутова тематика 1939 р. розширена враженнями, очевидно, від відвідування циркової вистави, бо маємо кілька графічних аркушів, підписаних: «Лев сидить», «Начерк лева», «Їзда на цирковому коні», «Виступ з кіньми на цирковій арені».

Серед праць 1940 р. багато начерків побутових сцен, в яких майстерність та лаконізм сягають досконалості. За силою стилізації можемо прирівняти їх до творів Матіса чи Пікассо. Останній рік відзначений, поміж іншого, трьома автопортретами – в очах митця складна внутрішня боротьба, самозаглиблення, що згодом переходить у безвихідь.

Незважаючи на лихоліття війни, творче життя тривало. У січні 1942 р. у Львові відкрилася третя виставка Спільки праці українських образотворчих мистців, присвячена 25-річчю заснування Київської Академії мистецтв (заснованої в грудні 1917). Як учасник цієї виставки, Денис Іванцев отримав нагоду поїхати до Львова, зустрітися з товаришами, відчути дух життя, хоч і окупованого, але творчого центру. Навіть за умов війни мистецькі об'єднання, які вважалися не політичними організаціями, мали можливість працювати. Спілька праці українських образотворчих мистців під керівництвом Івана Іванця організувала художні виставки. Мета виставок, як заявляли

---

²³ Баран В. Михайло Зорій... – С. 57.

²⁴ Там же. – С. 24.

²⁵ Осип Сорохтей: Альбом... – С. 231–232.

організатори, полягала в тому, щоб *поглибити зв'язок українського мистецтва з актуальними потребами життя народу, творчо скріпити процес розбудови українського образотворчого мистецтва, поглиблювати його національний характер... щоб дальший його розвиток поставити на тверду основу професійного вміння*²⁶. В оргкомітеті виставки працювали відомі художники Т. Дмитренко, С. Гординський, А. Малюца. На виставку було відібрано дві роботи Дениса Іванцева: «Ніч над Дністром», «Дністер у Делеві». Цікаво відзначити, що в такий тяжкий воєнний час Спілку праці українських образотворчих мистців фінансово підтримали українські установи: «Українське видавництво», «Масло-союз», «Центробанк», «Українське народне мистецтво», «Дністер» та інші, зібравши кошти для преміювання кращих робіт.

Ілюстрація 3, 4.

Осип Сорохтей. Автопортрет (1940)

Осип Сорохтей. Автопортрет (1941)

Джерело: Осип Сорохтей: Альбом... – С. 179, 186.

Григорій Крук у цей час, закінчивши студії (1936–1940) в Берлінській академії мистецтв у професорів А. Фоке, О. Гіцбергера, Ф. Блачека, А. Кранца і А. Бреккера як стипендіат Українського наукового інституту, мешкав у Німеччині. Листування з друзями та односельцями не припиняв до самої смерті. Михайло Зорій згадував, що листи Крука були такими розпачливими, що він сам, читаючи їх, ковтав сльози²⁷.

²⁶ Аронець М. Денис-Лев Іванцев... – С. 23–24.

²⁷ Зорій М. Про мого товариша Гриця Крука // Крук та європейська пластика. – К., 1995. – С. 11.

Друга світова припинила студії. Крук намагався повернутись додому. Відомо, що на прохання до німецької влади про дозвіл виїзду на батьківщину було відмовлено, лише втручання професора Гілла з академії допогло отримати документи. Відвідини батьків 1942 р. стали єдиними у його житті і тривали лише два тижні²⁸.

Денис Іванцев у своїх спогадах писав, що в часі німецької окупації у нього в Делеві у нього вхаті від насильного вивозу до Німеччини переховувався брат Григорі Крука, Іван. Згодом Іванцеви отримали листа із вдячністю та були поінформовані, що він виїхав разом із Григорієм на чужину.

У 1945 р. Крук залишив Берлін і переселився до Мюнхену. Він був досить відомим у мистецькому середовищі країни і вже 1947 р. прийняв участь у збірній виставці, де показав кілька скульптур. У книзі Святослава Гординського «Крук, Павлось, Мухин – три українські різьбярі» вміщено 16 ілюстрацій скульптурних творів Крука: «Кучерявий хлопець», «Клячуча», «Швачка», «Вагітна», «Селянин» (бронза), «Афродита», «Втеча» (гіпс), «Голова хлопця» (теракота). Про ранні твори скульптора мистецтвознавець зазначив: *У них уже нав'яні всі риси його пізнішого стилю: сильна ліпка, форми наче рубані, гудзувати*²⁹.

Ще однією визначною подією часів німецької окупації в Станіславі стало відкриття надгробного пам'ятника на могилі Дениса Січинського (1865–1909), за проектом Михайла Зорія 23 травня 1943 р. Могила композитора знаходилась у кінці цвинтаря, поблизу братської могили польських повстанців 1831 р. Ще у 1932–1933 роках з ініціативи «Станіславського Бояна» було ініційовано Perezaxоронення останків композитора. Львівське товариство «Просвіта» 1933 р. оголосило конкурс на пам'ятник, але з посеред претендентів перемажець так і не був обраний. Цікаво, що участь у конкурсі брало багато однокурсників Зорія, в т. ч. і Крук, але їх проекти були достатньо традиційними, базувались на звиклій схемі композиції з використанням жіночої фігури, як музи, бандури, тощо. Михайло Зорій, попри те, що був здібний до проектної діяльності (нам відомі кілька ескізів його механічних розробок), все ж не вдавався ніколи до об'ємно-просторових композицій. У ескізному проекті, виконаному ще у Кракові 1933 р. ми бачимо вже зафіксовану головну ідею – стилізовану кубістичну композицію. Втім пропорційне співвідношення випадкове, об'єми затиснуті, виглядають скутими.

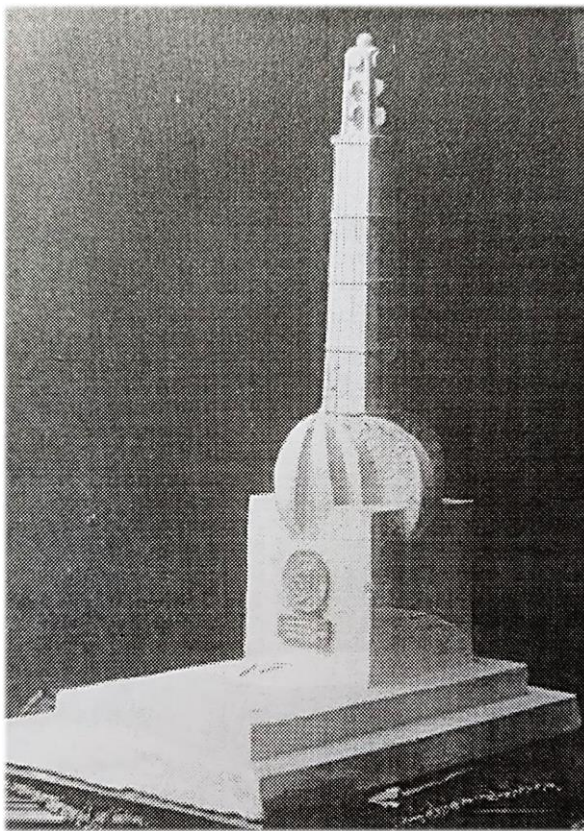
²⁸ Лопата П. Замість гончара, столяра та кравця став скульптором. До 100-річчя від дня народження Григорія Крука. URL: <http://meest-online.com/history/figure/zamist-honchara-stolyara-ta-kravtysya-stav-skulptorom-do-100-richchya-vid-dnya-narodzhennya-hryhoriya-kruka/>

²⁹ Стех Я. Скульптор світової слави. URL: https://zaxid.net/skulptor_svitovoyi_slavi_n124
8656

Складно сказати, що вплинуло на вдосконалення стилю митця: досвід, лихоліття окупаційних режимів, спілкування із видатними сучасниками, серед яких – Осип Сорохтей. Можливо, усі ці чинники сплелись воєдино. Рисунок, що випадково збереглись до цього часу, періоду 1941 р. відзначають відхід від академізму, який сповідував Зорій і у пізніші роки життя, пошук пластичних мінімалістичних засобів, які пропагував Сорохтей³⁰. Новий проект пам'ятника Січинському, реалізований 1943 р., хоча й зберігає початкову ідею, демонструє нову модерну пластику зрілого митця, посилену емоціями закарбованого у камені символізму.

Ілюстрація 5.

Михайло Зорій. Проект пам'ятника на могилі Д. Січинського, 1933. Краків.

Джерело: Баран В. Михайло Зорій...

У 90-х рр. Михайло Зорій часто відвідував Художній музей, любив спілкування із науковцями, серед яких була і я. В одній із таких бесід він і розкрив символіку пам'ятника. Усі композиційні частини не випадкові. Найперше,

---

³⁰ Портрет Р. Савицького, автора пісні «Гуцулка Ксеня», 1942.; портрет професора географії М. Говдяка, 1942. Опубл.: Баран В. Михайло Зорій...

митець змінив габарити надбудови і змістив центральну вісь на постаменті із центрального у лівостороннє положення – таким чином надав усій споруді обертального руху (у плані вона окреслює сваргу). За словами самого Михайла Йосиповича, у кубі сконденсована і зашифрована ідея музики, числове поняття акордів і звуків. Дві квадратні грані куба – дует, три – тріо, чотири – квартет, п'ять – квінтет, шість – секстет. Вісім вершин постаменту символізують октет. Три ребра, що сходяться у вершині куба – трізвучний акорд. Зорій був поліглотом. Знав грецьку, латину, кілька європейських мов. На запланні вивчим мову есперанто. Тож не дивно, що у символіці використані грецькі означення: куб грецькою – гексагон – шість, база, основа.

Ілюстрація 6.

Листівка з зображенням пам'ятника Д. Січинському. Станіслав, 1943.

Джерело: Альманах Станіславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини. – Т. 1. – ред. Б. Кравців. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1975. – С. 564.

Також нам відомо про інші деталі, що планувались для цього монументу. Зорій мріяв, щоб постамент та куб були виготовлені з червоного граніту, бандура із чорного. За браком коштів використаний бетон та мармурова крихта³¹. Ззовні планувалась огорожка, складена на зразок нотного стану.

³¹ Баран В. Михайло Зорій... – С. 69.

Ще він мріяв створити спеціальний звуковий люверс у місці, де знаходиться гриф стилізованої бандури. Коли б у цю систему потрапляв вітер, мала б звучати своєрідна мелодія з творів Січинського.

З приходом до Станіслава радянської влади художник потрапив у тюрму. Дочка художника, Софія зберегла донос, написаний на її батька. У ньому йдеться, що 12 грудня 1932 р. Михайло Зорій прибув у село Марківці до Мар'яна Жураківського (фактично, відвідував родину дружини – Н.Б.), який відомий як бандерівець. Сам Зорій у цьому папері охарактеризований як член ОУН³².

Лукавецький Ярослав Корнилович при «других советах» був співорганізатором і головою (1944–1951) товариства художників Станіславщини. У травні 1951 р. безпідставно заарештований та висланий до Сибіру (РФ). Основний творчий спадок митця вилучений та знищений. Відомо, що у таборі Ярослав Корнилович також займався мистецькою діяльністю. Організував хор і драматичний гурток. Під його керівництвом поставлено драму «Назар Стодоля» Т. Шевченка. Повернувшись на Україну, від 1957 р. – викладав малювання у середній школі та в культосвітньому училищі Снятина, був архітектором в управлінні архітектури. Мав низку творчих учнів і послідовників, що із вдячністю згадували ім'я вчителя. Серед них – графік Володимир Гуменний, скульптор Борис Гуцуляк, чия творчість тісно пов'язана із часами політико-економічної «перебудови», падіння радянського режиму, «постмодерного» дискурсу. За спогадами самого Володимира Гуменного, *талант художника помітив у ньому вчитель малювання звичайної середньої школи у Снятині Ярослав Лукавецький [...] вражений унікальністю малюнків юного школяра, почав давати йому приватні уроки, а пізніше порадив матері Гуменного віддати сина на навчання до Києва в Республіканську художню школу*³³.

У 1970 р. Денис Іванцев переїхав на постійне місце проживання до Івано-Франківська. Повернення імен художників та розуміння їх ролі в культурі регіону розпочалось у 80-х рр. «перебудови». У 90-х рр. відбулись їх перші персональні виставки. Більшість робіт закуплена і зберігаються у фондах Музею мистецтв Прикарпаття.

У 1992 р. консультативна рада Міжнародного Біографічного Центру у Кембріджі висунула Михайла Зорія та Дениса Іванцева на здобуття премії «Людина року»³⁴.

³² Історія митця, пам'ятника та могили 25/06/2009 00:00 URL: <http://report.if.ua/polityka/Istoriya-mytsya-pam-yatnyka-ta-mogyly/>

³³ Звіжинський А. Володимир Гуменний та його космогонія. // Zbruc. URL: <https://zbruc.eu/node/19888>

³⁴ Баран В. Михайло Зорій... – С. 107.; Аронець М. Денис Лев Іванцев... – С. 79.

Вони були добре відомими у мистецькому товаристві. Зорій та Іванцев відвідували художні виставки, дописували свої роздуми у книгах відгуків, багато спілкувались із молоддю. Особисто пам'ятаю цих видатних людей, коли вони відвідували Художній музей. Це був приклад високої людської культури, невичерпна криниця знань, якими вони щедро ділились із нами.

Денис Іванцев ще у 40-х рр. розробив своєрідну систему композиційних принципів, названу ним «Статизмом», якою намагався довести беззмістовність тривимірного простору для малярства і пов'язати площину плоского полотна із архітектурним об'ємом. Статизм декларував принципи безпредметного мистецтва, пошуки числового абстрактного визначення Універсуму. У 80-х рр. Денис Лук'янович жваво демонстрував її художникам, в т. ч. і Богданові Губалю. Багато хто згадує, що предмет був достатньо дискусійним, окремі положення системи протирічили системі Кандінського, втім Іванцев сміливо відстоював свою правоту. Великою несподіванкою для «нового» візуального мистецького товариства стала участь Дениса Іванцева у міжнародному бієнале «Імпреза» 1989 року із новими абстрактними роботами. Митець, якому на той час виповнилось 79 років, у своїх композиціях з циклу «Істина»: «Логос» 1985 року та «Безкінечність», 1989 р., демонструє глибоке розуміння сутності безпредметного мистецтва, основи якого осягнув ще з часів студій у Кракові.

Роботи Осипа Сорохтея оприлюднені на виставках у Львові (1970, 1980, 1986, 1990 рр.) та Івано-Франківську (1971, 1987, 1990 рр.). Деякі з них супроводжувалися каталогами, укладеними донькою художника Христиною Сорохтей, мистецтвознавцями Михайлом Фіголем та Оленою Ріпко. З віддалі років емоційна пасіонарність його графічних творів сприймається особливо гостро. Теми, що були актуальні для Сорохтея у 30–40-х роках, не втратили гостроти у сьогоднішньому виразі. Як, зрештою, і пластичне вираження, що у сьогоденні, засланому гламуrom, кітчем та пост-постмодерними ексцесами, сприймається новаторськи.

Його мистецтво має видатне значення, оскільки базується на академічних постулатах відчуття пластики, композиції, трансформації образу, відстороненості від портретної персоналізації у бік узагальненої імперсональності. Сорохтей уводить персонажів зі своїх побутових сценок до композицій на біблійну тематику, нейтрально називаючи сюжет безперсональним позначенням дії: «Бичування», «Несення хреста», «Падіння під хрестом», «Оплакування». Відмінним прийомом є відсутність архітектурного стаффажу, прямих вказівок на історичне тло. Це своєрідний прийом творення лінійного часу, співрозмірного буттю автора, сучасників, наступників, який спостерігаємо у сучасних візуальних творах.

Відзначимо, що Михайло Зорій та Денис Іванцев стали першими популяризаторами в Україні та Прикарпатті творчості свого однокурсника, Григорія Крука, який до останніх днів листувався із Зорієм, надсилав йому світлини своїх робіт, каталоги. Розуміння іншої пластики, мистецтва, не скутого партійною доктриною, відбувалось і через такі скупі вісті. У просторі радянського Івано-Франківська народжувалась несоцреалістична аналітика та критика візуального мистецтва³⁵. Цитуючи Зорія, видатна роль Григорія Крука полягає у тому, що він створив сукупний образ українського селянства і вивів його на світову мистецьку арену, [...] *своєю творчістю довів, як він глибоко і щиро любив свій народ, свою рідну Україну, як трагічно вболівав за її нужденну долю. Його творчість – це епічна розповідь про рідний народ. Отож не дивно, що німецькі критики-мистецтвознавці вбачали в його творчості «СОЦРЕ».* Але соціальна основа його творів має зовсім інший, ніж у соцреалізмій ґрунт. Вона визначилася прагненням розкрити трагічно-злиденне життя художникових краян³⁶.

Із промови Дениса Іванцева, виголошеної на міжнародній конференції 1995 р., [...] *якщо Олександр Архипенко винахідник та експериментатор в пошуках нових форм та їх взаємозв'язку з простором, – творець нової епохи в різьбі у світовому масштабі, то Григорій Крук є новатором в пошуках гармонії, єдності форми в динамічному сюжетному зв'язку брили матеріалу з простором, з монументальним її сприйняттям при глибоко філософсько-космічному осмисленні своїх композицій*³⁷.

Творчість Григора Крука, якому так і не вдалося повернутись до України, відзначена сьогодні на різних рівнях. Одним із найпалкіших шанувальників його творчості був поет і письменник, перекладач, скульптор Олег Лишега, чия постать займає не останнє місце в середовищі івано-франківських постмодерністів.

Митець захоплювався творчістю Григорія Крука, порівнював обличчя його персонажів із картоплею. *Пишнотілі селянки з випуклими пузами та огрядними бедрами, короткі кінцівки, масивні кістки та мускуліста чоловіча статура, пишні форми, які ледь прикриває легенька одіж, що недбало спала із широких плечей, огрядні жінки у найрізноманітніших ракурсах і всі як одна із обличчям схожим на картоплю... Лишега навіть пожартував з цього приводу: «Як писав знаменитий іспанський поет Федеріко Гарсія Лорка саме таким і є справжнє обличчя інтелігента»*³⁸.

³⁵ Аронець М. Денис Лев Іванцев... – С. 54.

³⁶ Зорій М. Про мого товариша Гриця Крука... – С. 10–11.

³⁷ Іванцев Д. Спомин про майстра // Крук та європейська пластика. – К., 1995. – С. 14.

³⁸ Пастух Т. Червона вохра слова Олега Лишеги // ЛітАкцент, 29.03.2011 URL: <http://litakcent.com/2011/03/29/chervona-vohra-slova-oleha-lyshehy/>

Лишега звертає увагу на таку деталь, як опущені долу очі усіх Крукових скульптур, чим автор, на його думку, хотів наголосити на одвічному зв'язку селян із землею. Згадуючи Дениса Іванцева, зауважимо спорідненість цієї характеристики його сюжетного полотна «Селяни», 1971 р.³⁹. У приватній розмові, що відбулась у стінах Державного художнього музею 1995 р., Денис Лук'янович називав цю картину «Ми», підкреслюючи селянське походження України. Роздумування митця над символічними парами «Камінь і вода», «Хмара і вода», «Небо і земля», створені у проміжку між 1937 по 1960 р. попереджують це «Ми», виступають своєрідними антропоморфними означеннями, важливими для розуміння всієї космогонічної системи творчості художника.

Отже, як бачимо, на початкові XXI сторіччя мистецькі інтереси кола абсолютів Краківської академії мистецтва не втратили своєї актуальності. Попри складні політико-економічні перипетії середини XX сторіччя, фізичне знищення, втрату надбань, кризовість культурних процесів другої половини сторіччя, у Станіславі – Івано-Франківську залишалась група художників, що сповідували прогресивні мистецькі напрямки, експериментувала з формами і актуальним змістом.

Руйнування радянської ідеології у другій половині XX століття стало поштовхом до вивчення та оцінки їх доробку з позиції цінності національного мистецтва. Проведені перші великі персональні виставки, написані монографії, захищено ряд дисертаційних досліджень. Багато творів закуплені для основного фонду Музею мистецтв Прикарпаття.

Оцінюючи об'єктивно розвиток мистецьких практик сьогодення, з упевненістю стверджуємо, що усі художники з покоління станіславських академіків внесли свою видатну лепту у творення регіональної нефольклорної мистецької школи, що базується на традиціях знаменитих європейських шкіл, глибокій народній основі та академічному професіоналізмі. Їх спадок ще не до кінця належно оцінений у загальноукраїнському культурному контексті, тож не варто применшувати їхнього значення у актуальному мистецтві, зводячи його до містечковості. Фраза Осипа Сорохтея і сьогодні не втрачає змісту: *Хто ми є, як виглядає наше мистецтво, що дають нам наші меценати? Чи наше громадянство доросло до того, щоби мати своє мистецтво, чи піддержує мистців? У нас нема ні зрозуміння, ні культурних критиків...*⁴⁰.

---

³⁹ Аронець М. Денис Лев Іванцев... – С. 141.

⁴⁰ Горняткевич Д. // Краківські вісті, 01.03.1942.

The destruction of the humanistic ideals of the Precarpathian "academics" between totalitarian regimes and the return from oblivion at the end of the twentieth century

Abstract

The activity of graduates of the Krakow Academy of Arts during the period of 1939–1950's is analyzed: Osyp Sorohtey, Denis Ivantsev, Mikhail Zoriy, Yaroslav Lukavetsky, Hryhoriy Kruk. Biography, artistic works, styles and political preferences as well as social status of the artists and tragic moments of conflict with totalitarian regimes and destruction of hopes are studied.

It is noted that the revival of the artists' names and the reverence of their art took place after the fall of the Soviet regime and the declaration of Ukraine's independence. The author updates the issues of artistic heritage in view of the issue of the heredity of the cultural environment of Ivano-Frankivsk, examines the effects of "academic" art of the twentieth century as opposed to its "alternative" forms at the beginning of the XXI century.

Issues raised and analyzed by the author have not been explored in the literature. Separate quotations are scattered in publications of different nature: memoirs of contemporaries, local studies, and critical reviews. Personal practices of artists whose work has been closely linked to the cultural environment of Stanislav (since 1962, Ivano-Frankivsk) are especially valuable for understanding contemporary artistic vision generated by the crisis of the 21st century. Their personal experiences of totalitarian regimes, which changed one after the other during the 30–50's of the twentieth century, led to changes in artistic forms, but did not become critical for the termination of creative pursuits. Some of the key objectives of the article include reproducing the chronology of parallel biographies, searching for up-to-date reviews of the heredity of creativity of postmodern artists and "Stanislav Academics".

Keywords

Stanislav, Ivano-Frankivsk, a graduate of the Krakow Academy of Arts, Osyp Sorohtey, Denis Ivantsev, Mikhail Zoriy, Yaroslav Lukavetsky, Hrihory Kruk, modernism, postmodernism

БІБЛІОГРАФІЯ

Преса

- „Краківські вісті” 1942.

Статті та монографії

- Альманах Станиславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Т. 1. – ред. Б. Кравців. – Нью-Йорк–Торонто–Мюнхен, 1975.
- Аронець М. Денис-Лев Іванцев. Життя і творчість: Монографія. – К.: Грані-Т, 2008. – 160 с.
- Баран В. Михайло Зорій. – Івано-Франківськ: Сімик, 2003. – 272 с.
- Волинська О. З історії викладання образотворчого мистецтва в Українській державній гімназії міста Станиславова до 1939 року. Науково-методичний вісник. – Івано-Франківськ, 1999. – № 1–2. – С. 39–41.
- Зорій М. Про мого товариша Гриця Крука // Крук та європейська пластика. – К., 1995. – С. 10–12.
- Іванцев Д. Спомин про майстра // Крук та європейська пластика. – К., 1995. – С. 13–15.
- Осип Сорохтей: Альбом. – Львів: Кварт, 2008. – 234 с.
- Рудницький М. Карикатурист у карикатурнім середовищі // Світ. – Львів.–1926. – Ч. 19–20. – Р. II. – С. 13–14.
- Федорук О. Григорій Крук і європейська пластична культура середини ХХ ст. // Крук та європейська пластика. – К., 1995. – С. 16–25.
- Чмелик І. В. Імпресіоністичні тенденції у творчості прикарпатських митців першої половини ХХ сторіччя // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. – Харків, 2016. – № 4. – С. 87–93.

Інтернет

- Втрачений Івано-Франківськ. Як виглядала раніше вулиця Незалежності (фото). URL: <http://page.if.ua/article/306/>
- Горняткевич Д. Жмут споминів про Осипа Сорохтея. [Краківські вісті, 1942] // Zbruc. URL: <https://zbruc.eu/node/62915>
- Жила О. Поезія у скульптурі. Відомий письменник Олег Лишега на творчому вечері у Львові. URL: <https://h.ua/story/147548/>
- Звіжинський А. Володимир Гуменний та його космогонія. // Zbruc. URL: <https://zbruc.eu/node/19888>
- Історія митця, пам'ятника та могили 25/06/2009 00:00 URL: <http://report.if.ua/polityka/Istoriya-mytsya-pam-yatnyka-ta-mogyly/>
- Лопата П. Замість гончара, столяра та кравця став скульптором. До 100-річчя від дня народження Григорія Крука. URL: <http://meest-online.com/history/figure/zamist-honchara-stolyara-ta-kravtsya-stav-skulptorom-do-100-richchya-vid-dnya-narodzhennya-hryhoriya-kruka/>
- Місто мого дитинства. Доба перших совітів // Репортер. URL: <http://news.if.ua/print.php?id=25229>
- Пастух Т. Червона вохра слова Олега Лишеги // ЛітАкцент, 29.03.2011 URL: <http://litakcent.com/2011/03/29/chervona-vohra-slova-oleha-lyshehy/>

- «Пси Святого Луки» – 2: Анатолій Звіжинський. Розмовляв Ярослав Яремак (підготував Василь Карп'юк). // Zbruc. URL: <https://zbruc.eu/node/9367>
- «Пси Святого Луки» – 6: Михайло Вітушинський. Розмовляв Ярослав Яремак (підготував Василь Карп'юк). // Zbruc. URL: <https://zbruc.eu/node/18637>
- Стех Я. Скульптор світової слави. URL: https://zaxid.net/skulptor_svitovoyi_slavi_n1248656